ئەفسانە و چیرۆکی ئەفراندن لە میتۆلۆژیا و ئایینەکاندا

محەمەد سلێمان عەباس

لە سەرەتای ژیانی مرۆڤدا کە شێوەی یەکەمی کۆمەڵی مرۆیی دروست بوو، هۆشیاری سەرەتاییش لەگەڵیدا گەشەی کرد، مرۆڤ ئەوکاتە لە دیاردە سروشتییەکاندا سەرچاوەی هێزێکی زیندووی دەبینییەوە، بۆیە هەر لەوکاتەی مرۆڤ لە چۆڵ ودارستانەکاندا ژیاوە،دیاردە سروشتییەکانی کە لە گەردووندا هەن. سەرنجی مرۆڤی ڕاکێشاوە و لێی ڕاماوە و هەوڵی داوە بۆ شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی دروست بوون و ئەفراندنی گەردوون هەر لە (زەوی، ئاو، ئاسمان، ڕۆژ، ئەستێرە) تادەگاتە دروست بوونی مرۆڤ.

مرۆڤی کۆن و سەرەتایی بۆ لێکدانەوە و شیکردنەوەی دیاردەکانی ژینگە و دەوروبەری خۆی و چۆنیەتی خولْقاندنی گەردوون، پشتی بەعەقڵ و مەنتیق نەبەستووە، بەڵکو پشتی بە خەیاڵ و سۆزی خۆی بەستووە.

مرۆڤی بەرایی دیاردە و ڕواڵەتەکانی سروشتی بە تەنیا و جیاجیا لە یەکتر شی کردۆتەوە، چونکە لەم قۆناغەدا مرۆڤ نەیدەزانی کە ئەم دیاردانە پێوەندییان لەگەڵ یەکدا هەیە، هەروەها هۆی ڕوودان و گۆڕینی دیاردەکان تێنەدەگەیشت. بۆیە مرۆڤی سەرەتایی هۆی گۆڕان و جووڵەی دیاردەکان بۆ هێزێکی نادیار و میتافیزیکی دەگەڕاندەوە و باوەڕی وابوو کە ئەم هێزانە دیاردەکانیان ئەفراندووە و دەیجووڵێنن کاتێک کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لە قۆناغەکانی سەرەتاییدا بوو، دید و بۆچوونەکانی ساکار و سەرەتایی بوون و تاکە ئامراز و شێوازی بیرکردنەوەی بریتی بوو لە ئەفسانە، بۆیە (سموئیل کریمر) دەڵێ: میتۆلۆژیا یەکەمین هەوڵدانە لە مێژووی هزری

مـرۆڤـایەتیـدا بۆ چەمکی فـەلسـەفی، بە مـەبەسـتی ڕزگارکردنی مرۆڤ لە نەزانینی نهێنییەکانی سروشت، بۆیە میتۆلۆژیا بایەخێکی گەورەی هەیە بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی هزری مرۆڤایەتی(١)

واتە هزری ئەفسانەیی شێوازێکی گرنگی مرۆڤی سەرەتاییە بۆ زانین و تێگەیشتنی لە دیاردە سروشتی و کۆمەڵایەتییەکان و لەم شێوازەدا خەیاڵ تێکەڵ بە واقیع دەبێت بۆ لێکدانەوەی نهێنییەکانی گەردوون. هیچ هێزێک وەک میتۆلۆژیا کاریگەری لەسەر ژیانی مرۆڤی کۆندا نییە، چونکە ژیان و میتۆلۆژیا و ئایین لە کۆمەڵگەی سەرەتاییدا ئاوێتەی یەکتر بوون بەسانایی لە یەکتر جیانابنەوە.

ئەفسانە و چیرۆکی ئەفراندن و دروست بوونی گەردوون بنچینەی هەموو میتۆلۆژیا و ئایینەکان پێکدێنێت و لە پێشەنگی سەرجەم ئەفسانەکانی دیکەیە لەمیتۆلۆژیای میللەتاندا هەروەک (کریمر) دەڵێ: ئەفسانەی پەیدابوون و ئەفراندنی گەردوون لە کولتووری گەل و میللەتانی جیهاندا بەپلەی یەکەم دێت لە ڕووی گرنگی و دەلالەتەوە، چونکە باسی بنچینە و بنەڕەتی بوونەوەرەکان و ئەفراندنی گەردوون و بوونی خواوەندەکان و مرۆڤ دەکات.(٢)

یان هەروەک (ئەندرۆلانگ) دەڵێ: سەرەتای جیهان، بوون و نەبوونی، مرۆڤی سەرەتایی بەو پرسیارەوە خەریک کردووە من کێم؟ لەکوێوە هاتووم؟ چۆن چۆنی گەردوون سەری هەڵداوە؟. کەواتە ئەگەر لەم بۆچوونانەوە سەیری ئەفسانە بکەین، ئەوا بە قۆناغێکی سەرەتایی هزری فەلسەفی دادەنێین.

مرۆڤی کۆن بەهۆی ئەفسانەوە شێوەیەکی هزری داوە بە ئەزموون و پراکتیکی ژیانی.(٣)

ئەفسانەی خوڵقاندن لەکولتوور و میتۆلۆژیا و ئایینی زۆربەی میللەتانی جیهاندا هەیە، چەمکی گەردوون لای مرۆڤی کۆن نزیکە لە دید و وێناندنی ئەو مرۆڤە سەبارەت بەخیوەت، یان خانوو کە ژێر خانەکەی زەوییە و بانەکەی ئاسمانە، بەتایبەتی سۆمەری و بابلیەکان، کە گەردوونیان بە خانوویەک چواندبوو کە لە چەند چینێک پێکهاتبێت.(٤) بەڵام بیرۆکەی بنەڕەتی سەبارەت بە گەردوون لەسەر بنەمای دووانیەتی دامەزراوە، کە گەردوون دەکاتە دوو کەرتی یەکسان ئەویش زەوی و ئاسمانە واتە سەرەوە و ژێرەوە،هەروەک لە زۆربەی ئەفسانەکاندا زەوی و ئاسمان لەسەریەک جووتن و یەکیان گرتووە(٥).

ئەفسانەی ئەفراندن
لە میتۆلۆژیای سۆمەرییەکاندا

بیروراوبۆچوونی سۆمەرییەکان لەمەڕ خوڵقاندنی گەردوون سەرەتایی نەبووە، بەڵکو چەند باوەڕ و هزرێکی ڕێک و پێگەیشتوو بوو و بەپێی تێگەیشتن و زانینی ئەو ڕۆژگارە(٦) هزرێکی گەشەسەندو بوو.

سۆمەرییەکان بە گەردوونیان دەگوت (AN-KI) واتە (ئاسمان و زەوی) بەشی یەکەم ئاسمان (AN)ە کە لای سۆمەرییەکان شوێنی خواوەندە ئاسمانییەکانە، بەشی دووەم زەوی (KI)یە کە زەوی و ژێرزەوی دەگرێتەوە و شوێنی خواوەندەکانی ژێرەوە و مردووەکانە(٧).

پوختەی بۆچوونی سۆمەرییەکان لەمەڕ ئەفراندنی گەردوون بەم شێوەی خوارەوەیە:

١- لەسەرەتادا تەنیا دەریای یەکەم (نمۆ) هەبوو، باوەڕیان وابوو کە ئەم ئاوە لە ئەزەلەوە هەبووە.

٢- چیای گەردوونی کە ئاسمان و زەوی دەگرێتەوە لەو دەریایە پەیدابووە.

٣- سۆمەرییەکان بڕوایان وابوو کە خواوەندەکان وەک مرۆڤن، ئاسمان نێرە و زەوی مێیە و لە جووتبوونی هەردووکیاندا خواوەندی هەوا (ئەنلیل) لەدایک بووە.

٤- (ئەنلیل)ی خواوەندی هەوا، ئاسمان و زەوی لە یەکتر جیاکردەوە.

٥- ئەنلیل لەتاریکیدا دەژیا، بۆیە کوڕێکی ئافەریدەکرد تاکو ئەو تاریکییە ڕووناک بکاتەوە و ناوی نا (نانا) کە خواوەندی مانگە.

٦- لە (نانا)ی خواوەندی (مانگ) ئۆتۆ پەیدابوو کە خواوەندی ڕۆژە(٩).

لە دەقێکی سۆمەیدا هاتووە، کە لە داستانی گلگامشدا هەیە:

پاش ئەوەی زەوی لە ئاسمان جیاکرایەوە
پاش ئەوەی ئاسمان لەزەوی جیاکرایەوە
مرۆڤ دروست کرا
(ئان) ئاسمانی بۆ خۆی برد
(ئەنلیل)یش زەوی برد(١٠)

لەم دەقەدا بۆمان دەردەکەوێت کە کردار و هزری دروست بوون، بریتییە لەجیاکردنەوە و ڕێکخستنی شتەکان و ناولێنانیان، واتە توخمەکانی گەردوون پێشتر هەبوون، بەڵام لەحاڵەتێکی شێواو و تێکەڵ و نارێک بوون(١١). ئەمە پوختەی دیدوبۆچوونی سۆمەرییەکانە لەمەڕ ئەفراندن و پەیدابوونی گەردوون، کە دواتر بووە سەرچاوە و بنچینەی میتۆلۆژیاو ئایینی میللەتانی دراوسێیان و سوودیان لێ وەرگرت.

ئەفسانەی ئەفراندن
لە میتۆلۆژیای بابلیەکاندا

داستان و چیرۆکی خولقاندن لای بابلیەکان بە (ئینومائیلیش) ناسراوە کە بەواتای (ئەوکاتەی لەبەرزایی) دێن، ئەم داستانە بە شیعر نووسراوەتەوە و باس لە چۆنیەتی دروستبوونی گەردوون دەکات، بەپێی بیروباوەڕو بۆچوونی ئایینی دانیشتوانی کۆنی میزۆپۆتامیا.

پاڵەوانی ئەفسانەکە لای بابلیەکان (مەردۆک)ە گەورە خواوەندی بابل. داستانەکە بەم شێوەیە باسی ئەفراندنی مرۆڤ گەردوون دەکات: لەسەرەتادا تەنیا ئاوی یەکەم (ئەپسو- Apsu) کە ئاوێکی شیرین و توخمی نێرە و (تیامەت- Tiamat) ئاوی سوێر و توخمی مێیە بوو لە ئەنجامی ئاوێتەبوون و تێکەڵ بوونیان، نەوەی یەکەمی خواوەندەکان لەدایک بوون، پاشان نەوەی دووەم و سێیەم تا وای لێهات (ئەپسو)ی باوکیان لە هەراو گارە گاریان هەراسان و بێزار بوو، بۆیە بڕیاری دا لەناویان ببات، خواوەندە نوێیەکانیش هەواڵی ئەم بڕیارەیان پێگەیشت و لەئاکامدا (ئەپسو)ی باوکیان کوشت، بۆیە (تیامەت) ویستی تۆڵەی (ئەپسو) بکاتەوە و هەرچی هێزو گیانی بەد و وێرانکەر هەیە کۆیان دەکاتەوە بۆ لەناوبردنی خواوەندە نوێیەکان، ئەوانیش کۆدەبنەوە بۆ چۆنیەتی خۆپاراستن و بەرەنگاربوونەوەی (تیامەت)، لە ئاکامی کۆبوونەوەکەیاندا بڕیاریان دا خواوەند (مەردۆک) بکەنە پاشاو سەرکردەیان و لە ئەنجامی شەڕی نێوان (مەردۆک) و (تیامەت)دا شەڕەکە بەسەرکەوتنی (مەردۆک) کۆتایی پێدێت و (مەردۆک) تیامەت دەکوژێ و لاشەکەی دەکاتە دووبەش، بەشی یەکەمیان ئاسمانی لێ دروست دەکات و بەشی دووەمیش زەوی لێ دەخولقێنێ(١٢).

ئەفسانەی ئەفراندن
لە میتۆلۆژیای میسریەکاندا

ئەدۆلف ئیرمان لەکتێبی (ئایینی کۆنی میسر)دا دەڵێ: کاتێک مرۆڤی کۆن لە چۆنیەتی دروستبوونی گەردوون وردبۆتەوە و لێی ڕاماوە، گەلێک پرسیاری لەلا پەیدابووە و هەوڵی داوە لەسەرنجدان و تێبینی کردنی گۆڕینی دیاردەکانی سروشت وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە، بۆ نموونە لە ئەنجامی هەڵکشان و داکشانی ئاوی نیل، کێڵگەکانی میسر هەموو ساڵێ جارێک ژێر ئاو دەکەوت و پاش داکشانی ئاوەکە زەوی، یان کێڵگەکە دووبارە بەدەردەکەوتەوە، بۆیە میسرییەکان باوەڕیان وابوو کە زەوی لەسەرەتادا بەم شێوەیە لەناو ئاودا سەری هەڵداوە و دەرکەوتووە(١٣).

ئەفسانەی دروستبوونی گەردوون لای میسرییەکان بەم شێوەیەیە، لەسەرەتادا تەنیا ئاوێکی ئەزەلی و شێواو و نارێک بوو کە بە (نون) ناسرابوو، پاشان (ئاتۆم) لەم ئاوە پەیدابوو و لەبەر ئەوەی بە تەنیا بوو، بیری لەوە کردەوە کە هاوڕێیەک بۆ خۆی دروست بکات، ئەوە بوو خواوەندی هەوا (شو) و خواوەندی شێ (تفنوت)ی لە خودی خۆی خولقاندو لەلایەن خۆیانەوە (شو) و (تفنوت)یش دوو خواوەندیان لێ پەیدابوو کە (جب) خواوەندی زەوی و (نوت) خواوەندی ئاسمان بوون، لە (جب) و (نوت)یش خواوەندان (ئۆزیرس، ست، ئیزیس، نفتیسی) پەیدابوون.

لەبەر ئەوەی خواوەند (جب) و (نوت) واتە (زەوی و ئاسمان) پێکەوە نووسابوون و لەسەریەک بوون، خواوەندی هەوا (شو) چووە نێوانیان و لە یەکتری جیا کردتەوە(١٤).

ڕوانینی میسرییەکان سەبارەت دروستبوونی گەردوون بەم شێوەیە بوو، ئەگەر سەرنج بدەینە ئەفسانەی زۆربەی میللەتان، دەبینین کە (زەوی) و (ئاسمان) لەسەرەتادا پێکەوە نووسابوون، پاشان بەهۆی هەوا، یان هۆکارێکی دیکە لە یەکتر جیابوونەتەوە، هەروەک لە ئەفسانەی سۆمەری و بابلی و میسریدا دیارە و بەدەردەکەوێت. لەم ئەفسانانەدا ئاسمان و زەوی وەک مرۆڤ توخمیان هەیە،

بۆیە ئاسمان لە ئەفسانەی سۆمەری و بابلیدا (نێرە)، بەڵام زەوی (مێیە)، بەڵام لای میسرییەکان ئاسمان (مێیە) و زەوی (نێرە)(١٥).

چیرۆکی ئەفراندنی گەردوون لە ئایینی زەردەشتیدا

ئایینی زەردەشتی وەک هەموو ئایین و میتۆلۆژیای میللەتانی دیکە، چۆنیەتی پەیدابووە و دروست بوونی دنیا و گەردوونی باس کردووە، بەپێی ئایینەکە (ئاهورا مەزدا) سەرجەم بوونەوەرە مادی و ڕۆحییەکانی خولّقاندووە، چالاکی و کردارەکانی خواوەند (ئاهورامەزدا) بەجوانی و ڕێکوپێکی لە (یەسنا)دا باس کراوە و تێیدا هاتووە: ئەی خواوەندەکی زەوی لەژێرەوە داناوە و ئاسمانی بەرزکردۆتەوە، کێ ڕووبار و ڕووەکی خولّقاندووە؟ کێ ڕووناکی و تاریکی ئەفراندووە؟ کێ بەیانی و ئێوارەی دروست کردووە(١٦).

لەسەرەتادا بۆ ماوەیەکی نادیار (ئاهورا مەزدا) لەناو ڕووناکییەکی بێ کۆتاییدا بوو، (ئەهریمەن)یش لەناو تاریکیدا پەیدابووە، بۆیە تاریکی شوێنی ئەهریمەنە و بۆشایەک لەنێوانیاندا هەیە کە پێی دەگوترێت (Vay). واتە هەر لەسەرەتاوە دوالیزمی ڕووناکی و تاریکی هەبوون، یەکەمیان لە سەرەوە، دووەمیان لەخوارەوە بوو، بەڵام سروشتیان لەیەکتر جیاوازە، ئاهوورامەزدا لەڕووی (شوێن)ەوە سنوورداره، بەڵام زەمەنەکەی بێ سنوورە، چونکە نەمرە و هەتا هەتایی هەر دەمێنێت، کەچی (ئەهریمەن) لەڕووی (کات) و (شوێن) سنوورداره و چارەنووسەکەی لەناوچوونە(١٧).

لە دیدی ئایینی زەردەشتی پرۆسەی خولّقاندنی گەردوون لەسەرەتاوە تا چاکسازی کۆتایی (١٢) هەزار ساڵی خایاندووە.

لە (بەندیهشن)دا وشەی (spihr) کە بە واتای جیهانی سەرەوە (ئاسمان) دێت، کە سەرچاوەی هەموو بوونەوەرەکانە، چونکە (ئاهورامەزدا) بوونەوەرەکانی گەردوونی لەناو ئاسماندا دروست کردووە و لەسەرەتادا ئاسمانی لەشێوەی هێلکە خولّقاند(١٨).

پوختەی بیروباوەڕی ئایینی زەردەشتی لە مەڕ خەلّقکردن بەم شێوەیەیە:

- ئاهورامەزدا دەستی بەدروستکردنی هەردوو جیهان (گیانی ماتریالی) کردووە هەردوو جیهان تەواوکەری یەکترن.
- یەکەم جار ئاهورامەزدا ئاسمانی دروست کرد کە لەشێوەی هێلکەدایە لە کانزایەکی پرشنگدارە کە لە مادەی پۆڵا دروست کراوە و هەموو جیهان لەناو ئاسماندا بە چەشنی قەڵایەک خولّقاوە، گومەزی پانایی ئاسمان یەکسانە بەدرێژیەکەی و درێژیەکەی بە بەرزیەکەی، بەرزیەکەشی بەقووڵییەکەی.
- دووەم جار ئاهورامەزدا لە نەژادی ئاسمان ئاوی خولّقاند.
- سێیەم جار لە ئاودا زەوی دروست کرد خڕو پڕ و ڕێگای درێژ، درێژیەکەی بارتەقای پانییەکەیەتی و پانیەکەی بارتەقای قووڵییەکەیەتی.
- شەشەم جار ئاهورامەزدا مرۆڤی پیرۆز (کەیومەرث)ی لە خۆڵەوە خولّقاند کە وەک خۆر دەدرەوشایەوە(١٩).

مارلین ستون لەکتێبی (یوم کان الرب أنثى)دا دەڵێت: (کەیومەرث) یەکەمین بوونەوەر و دروستکراوی ئاهورامەزدایە، ئەم ناوەش لە دوو بەش پێک دێت (کەیو) بەواتای (مانگا) دێت و (مەرث)یش بە واتای (مردن، کوشتن) دێت(٢٠). کەواتە بەپێی ئایینی زەردەشتی ئاهورامەزدا و خوایەکی تاک و تەنیا و بێ هاوتایە و ڕووناکی داهێناوە و هەموو دیاردەکانی سروشت و گەردوونیشی خولّقاندووە.

چیرۆکی ئەفراندن لە ئایینی ئێزدیدا

ئێزدیەکانیش وەکو میللەت و ئایینەکانی دیکەی جیهان بیروڕاو بۆچوونی خۆیان سەبارەت بە چۆنیەتی پەیدابوونی گەردوون و زەوی و ئاسمان و گیاندار و مرۆڤ هەیە، ئەم دیدو بۆچوونانەش لە (قەولی ئافرینا دنیایی) و (قەولی زەبونی مەکسور)دا بەرجەستە دەبێت و دەردەکەوێت لە (قەولی ئافرینا دنیایی)دا هاتووە:

یارەبی دونیا هەبوو تاری
تێدا نەبوو مشک و ماری
د بەهرادا تەنێ هەبوو دوور
نەد مە شیا، نەد مە شیا
تەخۆش ڕۆح ئانی بەد

نوورا خۆلێ پەیداکر
گۆشت و ڕۆح هاتنە بەر
نوورا جا قا لێ هاتە دەر
دەست و پێ کرە لەش

*   *   *

دوور ژ هەیبەتا ئێزدان هنجنی
تاقەت نەکر هلگری
ز ڕەنگی ئینسان خەملی

*   *   *

ئێزدانێ مە ب ڕەحمانی
هێڤێن هاڤێتە بەحرێ، بەحر پێ مەیانی
د خانەک ژێ دەر خوەنی
هەفت تەبەق عەرد و عەزمان بێ نژنی

*   *   *

ئێزادنی مەدورِ دەرئانی
ئاڤ ژ دورێ حەرکی
بوو بەحرا بێ سەری و بێ بنی
ئێزادێ مە لەسەر بەحرێ گەڕی

*   *   *

چقاس خوداڤەندێ مە دونیا دکر سەفەرە
سخر دکر دارو بەرە
پێ نژنییە ڕکێ مەخبەرە
ل ئەردی شین بوو نەباتە

*   *   *

خودا ڤەندێ مە ئینی کر ئەساسە
شەمبوویێ بری کراسە
چاو شەمبوو یێ کو خەلاسە(٢١).

هەروەها لە کـتـێـبی (مـسـحـەفـا ڕەش) پوخـتـەیەک دەربارەی ئەفراندنی گەردوون باس کراوە و تێیدا هاتووە: لەسـەرەتادا هیچ شـتـێـک نەبوو، خـودا لە ڕووناکـیـە ئەزەلیـەکەی خۆی گەوهەرێکی سپی لەگەڵ باڵندەیەک بەناوی (ئەنگر) خولقـاند و باڵندەکـە بۆ مـاوەی (٤٠) هەزار ساڵ لەسەر گەوهەرەکە زیاد جێنشین بوو، پاشان گـەوهەرەکـە پـارچە پارچە بوو زەوی لێ پەیدابوو، لە زەویش دەریا و ڕووبار پەیدابوون(٢٢).

هەروەها لە میتۆلۆژیای ئێزدیاندا هاتووە: کە خودا هەر هەفت ملیاکەتی لە ڕووناکی خۆی ئەفـراند، هەر ڕۆژە و ملیـاکەتێکی ئافـەریدە کرد، هەروەک لە جێبەجێکردنی ڕێوڕەسمی ئێزدیان دەردەکەوێت کە ڕۆژی چوارشەممە ڕۆژی تاووس- مـەلەکـە، یەک شـەم ڕۆژی مـەلک شـێخ سنە، ڕۆژی دووشەم مەلک دردائیلی خولّقاند، ڕۆژی سێ شەم (ئیـسـرافـیل)ی ئەفـراند، ڕۆژی پێنج شـەم عـزرائیلی ئەفـراند، ڕۆژی هەینی (شـمنائیل)ی خـولّقـاند و ڕۆژی شەممە مەلەک (نورائیل)ی خەڵق کرد(٢٣).

دکـتـۆر (سـامی سـعـیـد الأحـمـد) دەڵێ: ئەم شـەش فـریشـتـە، یـان خواوەنـدە ڕەنگدانەوەو کـاریگەری ئاییـنی زەردەشتی پێوە دیارە، کاتێک ئاهوورامـەزدا (ئەمـیشـا سپتنا) واتە(٦) فریشتەی خولّقاند(٢٤).

لە شـوێنێکی دیکەی (مـسـحـەفـا ڕەشـدا) هـاتووە: گەردوون لە سەرەتادا تاریک و شێواو بوو، خوا جبرائیلی نارد بۆ ڕێکـخـسـتـنی سـیـسـتـەمی گـەردوون و دوای ڕێکخستنی گەردوون خودا هاواری کردە سەر گەردوون و زەوی پەیدابوو، پاشان بە جبرائیلی گوت: دوو پارچە لەو گەوهەرە سپـیـیـە بێنێت کـە لەسـەرەتادا خـولّقـاندبووی، پـارچەی یەکـەم بوو بە (خـۆر) و پارچەی دووەم بوو بە (مـانـگ) و ئەو پارچە وردانـەی کـە لە گـەوهەرە کـە ببوونەوە ئەستێرەکانی لێ ئەفراند.(٢٥)

ئەفـسـانەیەکی دیکەی ئێـزدیان لە بارەی دروسـتـبـوونی گـەردوون هەیە، کـە بەم شـێـوەیە: لە سـەرەتادا جیـهـان دەریایەکی گـەورە بوو، لەناوەندی دەریادا داری (عـزەتی ڕەبانـی) پەیدابوو، پاشـان خـودا جـبـرائیلی لەشـێـوەی باڵـندەیەک خـەڵـق کـرد، دوای ئەوە خـوا سێ مـرۆڤ و چەندین فریشتەی دروست کرد.

پاشـان بەلەمـێکی دروست کـردو هەرشـەشـیـان (خودا، تاووس مـەلەک، جـبـرائیل، سێ مـرۆڤـە) کـە سـواری بەلەمەکە بوون و بۆ ماوەیەکی زۆر لە ناودەریادا گەشتیان کـرد و هەریەک لە مـانە خـۆی بەخـودا دادەنا، دوای ئەوە ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی کە کامیان بتوانێ ئاو بگۆڕێ بۆ شتێکی ڕەق و ئەستێرەکان هەڵواسێ، ئەوا ئەو (خودا)ی ڕاستـەقینەیە، ئەوەبوو تەنیا (خودا) کارەکەی ئەنجام دا کـاتێک تفی لەدەریا کـرد و دەریاکـە بووە زەوی، پاشـان ئەستێرەکانی دروست کرد بۆ ڕووناک کردنەوەی گەردوون دوای ئەوە ئاسمان و بەهەشت و دۆزەخی خولّقاند(٢٦).

دوای تەواوکـردنی و ئەفـراندنی گـەردوون خـودا چووە ئاسـمـان و کـاروبارو بەڕێوەبردنی جیـهـانی بە (تاووس

مەلەک) سپارد.

بەڵام (جۆرج حەبیب) لەکتێبی (**الزیدیة**... بقایا دین قدیم) بە کورتی چیرۆکی ئێزدیان سەبارەت دروستبوونی گەردوون بەم شێوەیە باس دەکات: لە سەرەتادا تەنیا خودا هەبوو، پاشان گەوهەرێکی دروست کرد، پاشان ڕقی لە گەوهەرەکە بۆوە و فڕێیداو تەقیەوە و پارچە پارچە بوو، لە دووکەڵەکەی ئاسمان دروست بوو و لە پارچەکانی دیکە زەوی و ئەستێرە و دەشت و چیاکان دروست بوو. بە باوەڕی (جۆرج حەبیب) ئەم حەوت مەلەکە پێوەندی بە (٧) هەسارەکانی ئاسمانەوە هەیە، کە لای بابلیەکان ناسراوبوون(٢٧).

کەواتە بەپێی ئەو قەول و ئەفسانانەی لەناو ئێزدیەکاندا هەن، ئەوە دەگەیەنن کە ئەم ئایینەش وەک ئایینەکانی دیکە چیرۆک و ئەفسانەی ئەفراندنی گەردوونیان هەبووە.

ئەفسانەی دروست بوون
لە میتۆلۆژیای گریکەکاندا

میتۆلۆژیای یۆنانی گەلێک دەوڵەمەندە و باسی سەرەتاو پەیدابوونی شتەکانی کردووە، بۆ نموونە ئەفسانەیەکی گریکی بەم شێوەیە باسی خەڵق و ئەفراندنی گەردوون دەکات: «دنیا لەسەرەتادا تارکیستان بوو چاو چاوی نەدەدی، هیچ شتێکی تێدانەبوو، نە ئاو، نەخۆر، نەبەرد، بەڵکو حاڵەتێکی شێواوی بەسەریەکدا چووی و نارێکوپێک بوو.

ئەو خوایە باڵی کێشا بوو بەسەر ئەم تەنەدا کە ناوی (کاوس) بوو بە هیچ شێوەیەک نەدەبینراو شێوەشی نەبوولە بەڕێوەبردنی کاروباریدا، ژنەکەی یاریدەی دەدا بەناوی (نوکس) خوای شەو لە دواییدا کوڕەکەی بانگ کرد بەناوی تاریکی بوو (Erebus) تا شوێنی باوکی بگرێتەوە، ماوەیەک حوکمیان کرد دوو منداڵیان بوو، ناویان نا (ئیثر) و (هیرامیرا)، ئەوانەش بوونە ژن و مێردو کوڕی یەکەمیان ناوی خۆشەویستی (ئیرۆس) بووو بڕیاریاندا شتی تر دروست کەن بۆیە زەریا و زەویان دروست کرد(٢٨).

هەر لە (زەوی) شەوە ئۆرانۆس (ئاسمان) پەیدابوو، پاشان (ئاسمان) و (زەوی) بوون بەژن و مێرد و گەلێک منداڵیان بوو، لەوانە، ئۆکیانۆس، هیبریون کە ڕووناکی لەژێردەستدایە و باوکی ئیوس و هیلیۆس و سیلینە (مانگ) بوو. ئەگەر بە وردی بڕوانینە ئەم ئەفسانەیە، دەبینین کە ئەمە هەوڵێکی سەرەتایی مرۆڤە بۆ تێگەیشتن لە دروست بوونی گەردوون، کە بڕوای بە درست بوون لە نەبوونەوە (الخلق من العدم) نییە.

چیرۆکی ئەفراندن
لە (تەورات)دا

لە (الاصحاح)ی یەکەم و دووەمی (سفرالتکوین)ی تەوراتدا چیرۆک و ئەفسانەی دروست بوون باس کراوە، لە (الاصحاح)ی یەکەمدا هاتووە: لە سەرەتادا خودا ئاسمانەکان و زەوی ئەفراند، زەویش ئەوکاتە چۆڵ وێران و کاولگە بوو و ڕووی زەوی بە تەواوی تاریکستان بوو، گیانی خودا لەسەر ڕووی ئاوەکە دەشەکایەوە،

خودا گوتی: ڕووناکی ببە، ڕووناکی بوو و ڕووناکی و تاریکی لەیەک جیاکردەوە، خودا ڕووناکی بە ڕۆژ ناوبرد ناوی لە تاریکی نا شەو، خودا گوتی: با پەردەیەک لەناوەڕاست ئاودا هەبێ و ببێتە جیاکەرەوە ئاو ئاوێکی دی و خودا بەرگی داناو ئاوی سەرەوە و ژێرەوەی بەرگەکەی لەیەک جیاکردەوە، خودا ناوی لە بەرگەکە نا (ئاسمان)، خودا گوتی، ئاوی (ژێر ئاسمان لەیەک شوێن کۆببێتەوە و شکانی بەدەرکەوێت، خودا ناوی لە وشکانی نا (زەوی) و ئاوەکەشی بەدەریا ناوبرد...تاد، بەم شێوەیە (تەورات) بەردەوام دەبێت لە باس کردنی چیرۆکی ئەفراندن تاکو دەگاتە ڕۆژی شەشەم کە مرۆڤی تێدا خولقاند، لە (الاصحاح)ی دەوومدا هاتووە: کە خودا لە ڕۆژی حەوتەمدا پشووی دا و حەسایەوە، ئەمە بنەمای دروستکردنی زەوی و ئاسمانە ئەو دەمەی خودا ئاسمان و زەوی خولقاند، هیچ دارێک، یان گیایەک لەسەر ڕووی زەویدا نەبوو، چونکە خودا بارانی بەسەر زەویدا نەباراند بوو(٢٩).

ئەگەر سەرنجی چیرۆکی خولقاندن لەتەوراتدا بدەین، دەبینین کە جیاوازییەکی ئەتۆی نییە لەگەڵ ئەفسانەی دروست بوونی سۆمەری و بابلی و میسردا، ناوەڕۆکی ئەفسانەکان وەک یەکن و لە یەک دەچن و هەموویان باسی ئەوە دەکەن کە لە سەرەتادا گەردوون شێواو و نارێکوپێک بووە و تەنیا ئاوی یەکەم هەبوو و لەم ئاوە ئاسمان و زەوی و ڕواڵەتەکانی دیکە پەیدابوون.

کەواتە زۆربەی بابەت و بیروبۆچوونەکانی تەورات لە میتۆلۆژیا و ئایینی میللەتانی دیکە خواستراوە و وەرگیراوە، کە چیرۆکی دروستبوونی گەردوونیشی یەک لەو بابەتانەیە، هەروەها بڕوانینە میتۆلۆژیا و ئایینەکان دەبینین کە خاڵێکی هاوبەش لەنێوانیاندا هەیە، ئەم خاڵەش (ئاو)ە کە سەرچاوەی بوون و ژیانە و لەسەرەتادا تەنیا (ئاو) هەبوو وەک سەرچاوەی بوون و پەیدابوون خاڵێکی هاوبەشە لەنێوان ئەفسانە و ئایینەکاندا، بۆ نموونە لای سۆمەرییەکان گەردوون لە ئاوی یەکەم (نمۆ) پەیدابووە، لای بابلیەکان گەردوون لە (تیامەت) واتە ئاوی یەکەم پەیدابووە، لای میسرییەکان لە (ئاتوم) لەئاوی یەکەم دەرچووە، لە تەوراتدا گیانی خودا لەسەر ڕووی ئاوەکەدا بوو پێشی ئەوەی کە گەردوون دروستببێت، هەروەها لە (قورئان)دا هاتووە «هو الذي خلق السماوات و الارض في ستة أيام و كان عرشه على الماء» هەروەها «وجعلنا من الماء كل شيء حي».

چیرۆکی خەڵق بوون لە قورئاندا

چیرۆکی دروستبوون و خوڵقاندنی گەردوون و مرۆڤ لە زۆر شوێنی قورئاندا هاتووە و باس کراوە و بەپێی ئایینی ئیسلام قودرەت و توانای خودا بێ پایان و ڕەهایە، بۆیە هەرچی بوێ و بڵێت دەبێ و بەشتێک بڵێ بە دەبێ (کن فیکون) هەروەک لە قورئاندا هاتووە «أنه هو يبدي و يعيد وهو الغفور الودود، ذو العرش المجيد، فعال لمايريد».

لەچەندین ئایەتی قورئاندا باسی دروست بوون کراوە وەک: «هو الذي خلق السموات و الارض بالحق» و «الم تر ان الله خلق السموات و الارض بالحق». و «خالق السماوات والارض و مابينهما في ستة أيام».

لە بارەی چۆنیەتی دروست بوونی (مرۆڤ)یش لە زۆر لە ئایەتەکانی قورئاندا باس کراوە وەک «لقد خلقنا الانسان من سلالة من الطين، ثم جعلناه نطفة في قرار مكين» و «لقد خلقنا الانسان من صلصال من حمأ مسنون»!«سورة الحجر-٢٦»

محەمەد نادری لەکتێبی (چیرۆکی دروست بوون و ئادەم و حەوا) بەدرێژی باسی ئەم بابەتە دەکات و ئایەتەکانی شی کردۆتەوە و سەبارەت بە ئەم ئایەتەی پێشوو دەڵێت (صلصال) واتە قوڕی تێکەڵ بەلم و (حمأ) قوڕی ڕەش، (مسنون) بەواتای گۆڕاو دێت، واتە مرۆڤمان دروست کرد لە قوڕێکی (پاک) تێکەڵ بە لم و لە ئایەتی (١٤)ی سورەتی (الرحمن)دا هاتووە: «خلق الانسان من صلصال كالفخار» واتە مرۆڤمان دروست کرد لە قوڕی پاکی تێکەڵ بەلم دوای سوورکردنەوەی بووە(٣٠).

چیرۆکی دروست بوونی مرۆڤ لە قوڕ، یان لە خۆڵ لە زۆربەی چیرۆک و ئەفسانەکانی ئەفراندنی مرۆڤ لەمیتۆلۆژیا و ئایینەکاندا هاوبەشن و لەیەک دەچن وەک: سۆمەری، بابلی، میسری، یۆنانی، زەردەشتی، جوولەکە. دروستبوونی گەردوون و مرۆڤ و ئادەم و حەوا لە (قورئان)دا نزیکە لەوەی کە لە (تەورات)دا هاتووە و زۆر جیاواز نییە، ناوەرۆکەکەیان لە یەک دەچن بۆ نموونە دروستبوونی گەردوون لە تەوراتدا (٦) ڕۆژی خایاندووە، لە (قورئان)یشدا هاتووە (خلق السموات والارض ومابينهما في ستة أيام).

چیرۆک و ئەفسانەی خوڵقاندن لای گەل و هۆزە سەرەتاییەکان

لە ئەفسانەی ئافەریدەکردنی گەردوونی(پۆلینیزیەکان)دا هاتووە: لەسەرەتا تەنیا پوو (poo) واتە- دورگەی بەرایی- هەبوو، دوای ماوەیەکی زۆر ڤالایی کۆری (kore) پەیدابوو، پاشان شەو (بو- bo) پەیدابوو و لە ئاوێتەبوونی (بو) لەگەڵ ڕووناکی (دو- Do) - ئاسمان و زەوی- دروست بوون و لە ئاسمان و زەویش حەوت خواوەندی سەرەوە لەدایک بوون، ئەوانیش بریتین لە: مانگ (ڕونگو) و خواوەندی ڕۆژ وەک (تانیە) و (هینوی) و (ماوی) و (تانگارا) و (تو- Too)(٣١).

خواوەندی شەڕو دروستکەری مرۆڤ

لەمیتۆلۆژیای هۆزی (ئەنکام)دا هاتووە: پێش ئەوەی خواوەندی خەڵق و ئەفراندن (فیراکوشا) جیهان بخوڵقێنێ هەموو شتێک تاریکستان بوو و خۆر دەرنەکەوتبوو، دوای ئەوە (خۆر) و (مانگ) بەدەرکەوتن و ڕووناکی گەیشتە ڕووی زەوی، دواجاریش لە قوڕ مرۆڤ و ئاژەڵی خوڵقاند(٣٢).

لەم لێکۆڵینەوەیەدا بۆمان دەردەکەوێت کە ئەفراندن و دروستبوونی گەردوون لەلای میللەتە کۆنەکان و لە میتۆلۆژیاو ئایینەکاندا بەواتای دروستبوونی لەنەبوونەوە (الخلق من العدم) نایەت، بەڵکو بەمانای ڕێکخستن و تەرتیب کردنی گەردوون دێت، واتە گواستنەوەی گەردوون لە حاڵەتێکی شێواوی ناڕێکوپێک و فەوزا بۆ حاڵەتی ڕێکخستن و ڕێکوپێکردنی سیستەمی گەردوون هەروەک لە وشەی (کۆزمۆس Cosmos)ی یۆنانیدا دیارە و دەردەکەوێت، کە بە واتای (سیستەم، ڕێکخستن، جیهان) دێت(٣٣).

سەرچاوە و پەراوێزەکان

١- الاساطير السومرية- صاموئيل كرير، ترجمة يوسف داود- بغداد- ١٩٧١، ل٥٥.

٢- هەمان سەرچاوە، ل٥٥.

٣- دەروازەیەک بۆ میتۆلۆژیا، فاروق ڕەفیق، گۆڤاری (کاروان)، ژ٢٩- ل٧٨.

٤- جولة في أقاليم اللغة والاسطورة- علي الشوك-دمشق، ١٩٩٤، ل١١٣.

٥- هەمان سەرچاوە، ل١١٤.

٦- مغامرة العقل الاولى، فراس السواح، بيروت، ١٩٨١، ل٢٦.

٧- من الواح سومراح التوراة، د. فاضل عبدالواحد علي، بغداد، ١٩٨٩، ل٢٤٥.

٨- الاساطير السومرية، ل٦٦.

٩- مغامرة العقل الاولى، ل٢٧.

١٠- أساطير الخلق- د. اسعد محمد، مجلة (آفاق عربية)، عدد (١١-١٢)- ١٩٨٢، ل٧٧.

١١- هەمان سەرچاوە، ل٧٧.

١٢- سومر- اسطورة و ملحمة د. فاضل عبدالواحيد علي، بغداد، ٢٠٠٠، ل١١٨.

١٣- ديانة مصر القديمة. ادولف ايرمان، ترجمة عبدالمنعم ابوبكر- مصر- ل٧٢.

١٤- هەمان سەرچاوە، ل١٠٤.

١٥- جولة في اقاليم اللغة و الاسطورة، ل١١٤.

١٦- الزراد ششية، تأليف- ز-س. زيهنير، ترجمة، سهيل زكار- دمشق، ل٥٩.

١٧- هەمان سەرچاوە، ل٣٠١.

١٨- هەمان سەرچاوە، ل٣١٤.

١٩- پوختەیەک لە باوەڕی زەردەشتی، زیحنر- و- ئازاد حەمە شەریف، هەولێر، ٢٠٠٠، ل٥٣-٥٤.

٢٠- يوم كان الرب أنثى- مارلين ستون- حناعبود، سوريا، ١٩٩٨، ل٩١.

٢١- ئێزدیاتی- خدرێ سلێمان و خەلیلی جندی، بغداد، ١٩٧٩، ل٥٨، هەروەها گۆڤاری (لالش)، ژ(٩)، ل١٠-١٢.

٢٢- اليزيدية (احوالهم و معتقداتهم) سامي سعيد الاحمد، بغداد، ١٩٧٥، جـ٢، ل٥.

٢٣- هەمان سەرچاوە، ل٦.

٢٤- هەمان سەرچاوە، ل٧.

٢٥- هەمان سەرچاوە، ل١٠.

٢٦- هەمان سەرچاوە، ل١٦.

٢٧- اليزيدية (بقايادين قديم)، جورج حبيب، بغداد ١٩٧٨، ل٩.

٢٨- مجلة (آفاق عربية)، عدد (١١، ١٢) سنة ١٩٨٢، ل٨٤، ٨١.

٢٩- الكتاب المقدس، الاصحاح الاول (سفر التكوين).

٣٠- چیرۆکی دروست بوون و ئادەم و حەوا، محمد نادری، ١٩٩٩- ل٩٠.

٣١- الاديان في تاريخ شعوب العالم- سيرنجى أ-توكاريف، ترجمة (أحمد. م. فاضل)، دمشق، ١٩٩٨، ل١٠٠-١٠١.

٣٢- مربات الالهة- اريش فون دانكين- ترجمة، عدنان حسين، سوريا دارالمدى، ١٩٩٥، ل١٤٤.

٣٣- مفردات ميثولوجية، اغريقية، علي الشوك، مجلة (آفاق عربية)، عدد(١١) ١٩٧٨، ل١٠٤.